

Снитко Д. Ю., Снитко Д. Ю., Snitko D. J.

ЛЮДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ АНАЛІЗУ В СЦІЄНТИЗМІ ТА РЕЛІГІЙНІЙ ФІЛОСОФІЇ ЗАХОДУ ХХ СТ.

ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ПРЕДМЕТ АНАЛИЗА В СЦИЕНТИЗМЕ И РЕЛИГИОЗНОЙ ФИЛОСОФИИ ЗАПАДА ХХ В.

HUMAN ACTIVITY AS A SUBJECT OF RESEARCH IN WESTERN SCIENTISM AND RELIGIOUS PHILOSOPHY OF XX CENTURY

В результаті порівняльного аналізу концепцій людської діяльності в сцієнтизмі та релігійній філософії ХХ століття виявлено сутнісні методологічні розбіжності названих парадигм. Дані розбіжності стали основою специфічних концепцій, що по-різному тлумачили смисл і передумови людської діяльності.

Ключові слова: людина, емпіризм, метафізика, детермінізм, вільна діяльність, відповідальність.

В результате сравнительного анализа концепций человеческой деятельности в сциентизме и религиозной философии ХХ века обнаружены существенные методологические различия названных парадигм. Данные различия стали основой специфических подходов, которые по-разному понимали смысл и предпосылки человеческой деятельности.

Ключевые слова: человек, эмпиризм, метафизика, детерминизм, свободная деятельность, ответственность.

As a result of comparative analysis of human activity's conceptions in scientism and religious philosophy of XX century has been discovered substantial methodological differences of mentioned paradigms. These differences had based the specific approaches that in different ways understanding the purport and preconditions of human activity.

Key words: human, empiricism, metaphysics, determinism, voluntary, responsibility.

Постановка проблеми та її актуальність. Проблема діяльності в ХХ ст. посіла одне з важливих місць в контексті філософського осмислення людини. Людська діяльність постає однією із центральних проблем в сучасній філософії. [1]. Однак, велика кількість підходів до тлумачення феномену людської діяльності та наявність певних протиріч в їх рамках актуалізують необхідність подальшого осмислення даної категорії. Саме розробка універсальної концепції

діяльності постає завданням сучасної філософії. У зв'язку із цим видається необхідним співставлення та аналіз різних підходів до тлумачення людської діяльності в історії філософії. Зокрема, виникає необхідність проаналізувати полеміку сцієнтичної та релігійної філософії Заходу в ХХ ст. з приводу проблем, пов'язаних із людською діяльністю.

Огляд літератури. В сучасній англо-американській традиції феномен діяльності аналізується переважно в контексті проблем психології і логіки [2]. Серед робіт на пострадянському просторі, що аналізують поняття діяльності, можна виділити роботи таких дослідників як Ханін Д.М., Коломак В.І., Мальцева А.П., Воронова Г.В., Григор'ян Б.Т., Губман Б.Л., Гуревич П.С., Деменчонок Е. В. та ін. Проте, зазначені автори не приділяють достатньої уваги саме діяльнісному аспекту в полеміці сцієнтизму та релігійної філософії.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є порівняльний аналіз сцієнтичного та релігійно-філософського підходів до тлумачення феномену людської діяльності. Реалізація даної мети передбачає виконання таких завдань: 1) аналіз методологічних підходів щодо дослідження людської діяльності в рамках сцієнтистських (позитивізм, біхевіоризм, аналітична філософія, англо-американська «філософія дії») та релігійно-філософських (неотомізм, персоналізм, християнський екзистенціалізм) течій західної філософії ХХ століття; 2) аналіз людської діяльності в рамках згаданих течій та виділення чітких відмінних рис в розумінні діяльності.

Виклад результатів дослідження. Діяльність людини в європейській філософії постала предметом аналізу в рамках німецької класичної філософії – в працях Й. Фіхте, Ф. Шелінга та Г. Гегеля. Проте, згадані мислителі основним предметом своєї уваги робили саме теоретичну, розумову діяльність суб'єкта, що не давало змоги вибудувати цілісний концепт людської діяльності з урахуванням всіх її аспектів. Саме тому, вже в ХІХ столітті великий інтерес філософів привернула людська діяльність у її практичному вимірі. Більше того, в рамках марксизму та прагматизму саме практика поставала в якості первинної щодо теоретичної діяльності людини.

В ХХ столітті поширився вплив позитивістськи орієнтованих течій (сцієнтизму) в розумінні людської діяльності, що призвело до її тлумачення на основі емпіричних фактів та закономірностей. Така настанова ставила під питання свободу людини та її надприродне становище, в результаті чого представники християнської філософії Заходу вступили в активну полеміку із сцієнтистами.

Нагадаємо, що в рамках сцієнтичної парадигми людська діяльність поставала в якості об'єкта дослідження в досить специфічному ракурсі. Особливістю сцієнтизму є переконаність у особливій ролі саме природничонаукової емпіричної методології в питанні досягнення дійсності, та

перенесення цієї методології на дослідження всіх сфер буття, в тому числі – людини. [3, с. 1]. Науковий підхід ставив в основу своїх досліджень «об’єктивні» факти, а отже такі, що елімінують унікальність людського існування як особистості.

Відомо, наприклад, що об’єктами вивчення соціологічної науки Е. Дюркгейм визнавав лише так звані «соціальні факти», в якості яких поставали значимі для суспільства в цілому події – суспільні уявлення та дії, що можуть бути піддані емпіричному дослідженню, тобто «...способы мышления, деятельности и чувствования, находящиеся вне индивида и наделенные принудительной силой, вследствие которой они ему навязываются» [4, с. 413]. Критерій об’єктивності та емпіричної достовірності в даному підході фактично ігнорує внутрішній, інтенціональний характер людської діяльності, в результаті чого діяльність загалом тлумачиться як щось безособистісне, абстрактне. Таку характеристику діяльності можна вважати помилковою на підставі того, що діяльність за своїм класичним визначенням (наприклад у Аристотеля) своїм джерелом має саме людську особистість.

Об’єктивістські, а по суті – редуccionістські, тлумачення людської діяльності поширились в рамках неопозитивізму та похідних від нього течій. Для англо-американської аналітичної філософії діяльність стала однією з центральних тем починаючи з кінця 40-х років ХХ ст. Основними представниками цього періоду вважаються Л. Вітгенштайн, Г. Райл, Д. Остін, що саме й заклали основи філософського осмислення людської діяльності в рамках аналітичної традиції.

У «Філософських дослідженнях» Л. Вітгенштайна відбувається виділення складових елементів дії на основі логіко-лінгвістичного аналізу, що виразилося у концепції «мовних ігор» як взаємозв’язку мови та людської діяльності. [5, с. 227]. Діяльність як побутова практика людини визнавалась первинною щодо мови, через що остання в рамках згаданої парадигми тлумачилась як залежна від контексту практичної ситуації, поставала інструментом для розв’язання саме практичних завдань. Мова розумілась як засіб репрезентації емпіричних фактів (практичних подій). Іншими словами, саме емпіричні чинники визнавались визначальними в діяльності людини.

Подібне прагнення визнавати істинними лише прості емпіричні факти перебувало в ідеологічному руслі біхевіоризму та фізикалізму, що представляли собою тенденцію тлумачити за аналогією із емпіричними також і факти психічного, особистісного плану. Добре простежується згадана редуccionістська тенденція в теоріях біхевіоризму. Так, Дж. Уотсон вперше, заради розв’язання проблем психологічної науки, оголосив про необхідність дослідження не внутрішніх станів свідомості, а їхніх зовнішніх проявів, тобто «поведінки» (behavior) людини.

Таким чином, метод інтроспекції, внутрішнього аналізу свідомості та діяльності, був витіснений більш «об'єктивним» та «істинним» методом (з наукової точки зору). Біхевіоризм відносив до наукових понять тільки ті феномени, що можуть бути зафіксовані емпірично як зовнішні, феномени ж внутрішнього характеру (вибір, мета) взагалі оголошувались «пояснювальними фікціями».

Біхевіористська теорія фактично розчиняє феномен людської особистості, оголошуючи її радикально залежною від зовнішніх обставин, тобто «продуктом середовища» [6, с. 8]. Діяльність людини редукується до більш вузького за змістом феномену «поведінки», що відповідає реакції організму на певні, «сконструйовані» дослідником під час експерименту, умови. Однак, як свідчили дослідження, не завжди можна простежити відповідність між психічними процесами в свідомості суб'єкта та поведінкою людини, що фактично спростовувало детерміністичний зв'язок між процесами в свідомості та діями суб'єкта.

Фізикалізм, як теоретичне вчення, прагне побудувати механістичний образ людини, який міг би бути цілком адекватно вписаний у таку ж механістичну картину світу, створену фізичною наукою. Представники фізикалізму стверджують, що на основі сучасних наукових даних психології та нейрофізіології можна, ніби, легко інтерпретувати такі поняття як «інтенція», «мотивація» чи «вибір» в термінах відкритих фізичних систем, що здатні до самоорганізації; ніби, знімається навіть протиставлення «належного» і «сущого», оскільки морально-ціннісні вчинки цілком можуть бути пояснені у термінах науки [7, с. 150].

Проте очевидно, що людська особистість може мати внутрішні інтенції і прагне їх реалізувати, натомість картина фізичного передбачає відсутність таких інтенцій в самих об'єктах природи. Буття особистості неодмінно пов'язане із сферою «належного», того, що повинно бути, а світ фізичних об'єктів – із сферою «даного», того, що є. І дане протиріччя показує, наскільки недоречним є використання науково природничих методів до сфери антропології.

Діяльність людини як окремий предмет дослідження знайшла своє місце також в англо-американській «теорії дії», що виникла в 60-х роках ХХ ст. Англо-американська «філософія дії» розвивалась як самостійна галузь, що робить своїм предметом саме «дію», проте знаходиться під прямим впливом аналітичної філософії, продовжує її традиції. Згадана течія зосереджує свою увагу саме на діях живих істот, головним чином – людини, на її навмисних вчинках (інтенціональних актах). У зв'язку із цим, для «філософії дії» важливими видаються саме два питання, що стосуються сутності дії: Що таке інтенціональні акти? та Як інтенціональні акти можуть бути пояснені? Хоча

згоди в пошуках відповіді на дані питання не було досягнуто, проте слід зазначити, що характерною рисою визначень сутності саме людської дії було визнання її в якості свідомої, навмисної, вільної активності [2, с. 14].

Втім, для представників «філософії дії» притаманне змішування аналізу людської діяльності та активності інших живих істот. Визначення людської діяльності як цілеспрямованої, наприклад, приводить представників даного напрямку до висновків, що до найпростіших видів дії можна віднести також і цілеспрямовану поведінку тварин (як то рухи тіла для пересування у просторі), а деякі методи аналізу співвідношення каузальних і телеологічних передумов людської дії тісно перегукуються із дослідженням тваринної активності в сфері біології [8, с. 152].

Загалом, серед основних недоліків англо-американської теорії дії можна назвати великі труднощі із визначенням природи розумної людської дії, що проявляється у наявності великої кількості підходів до даної проблеми всередині згаданої течії. Крім того, ґрунтуючи свої дослідження на методах аналізу мови та логіки, представники даного напрямку елімінують із власних досліджень реального людського суб'єкта в його культурно-історичних та екзистенційних вимірах і зводять сутність аналізу людської дії до логіки.

Отже, з зазначеного вище стає зрозумілим, що спроби пояснити людську діяльність з суто наукових позицій мали такі характерні риси як зведення передумов людської діяльності до суто емпіричних чинників, в результаті чого і сама людина і її діяльність визнавались залежними від оточуючого середовища. Телеологія людської діяльності зводиться до емпіричної детермінованості поведінки. При такому підході проблеми свободи й відповідальності людини як її екзистенційні ознаки загалом не посіли належного місця в сцієнтистських теоріях, а тому й концепція людської діяльності мала редукований вигляд.

У зв'язку із поширенням сцієнтичного тлумачення людської діяльності в ХХ столітті активізувалась та еволюціонувала релігійно-філософська думка Заходу. В рамках томізму концепція діючої людини традиційно переймалася переважно питанням про причини й джерела вчинку.

Представники християнської філософії Заходу у ХХ ст. ввели в коло досліджуваних проблем екзистенційні аспекти людської діяльності. Так, наприклад, французький неотоміст Ж. Марітен звертає увагу на те, що в словах Апостола Павла («... не понимаю что делаю: потому что не то делаю, что хочу, а что ненавижу то делаю...») зафіксована фундаментальна екзистенційна туга людини, що викликана саме напруженням в сфері вчинку і дає право визначати людину як «нешчасну» (*infelix homo*) [9, с. 244].

Загалом, екзистенційна діалектика займає важливе місце в антропологічних дослідженнях християнських мислителів. Осмислення діяльності християнськими мислителями Заходу відбувається в контексті

співвідношення людської активності і пасивності. В дослідженнях П. Тейяра де Шардена й П. Шульца основними антропологічними категоріями постають «дія» та «подія», що відповідають парі таких понять як «активність» і «пасивність», оскільки «дія» означає те, що вчиняє людина, а «подія» – те, що із людиною трапляється [1]. Згадана діалектика потребує окремого дослідження, оскільки дослідники правомірно зазначають в якості недоліку англо-американської теорії дії відмову її представників застосовувати діалектичний метод для пояснення людської діяльності.

К. Войтила (Папа Йоан-Павло II) пропонував визначати людину через її вільну діяльність, через феноменологічне дослідження саме моральних вчинків, що відображують суперечливий аспект діяльності як діалектику внутрішніх (моральних) та зовнішніх дій людини [10, с. 19-20]. Таким чином, мислитель прагнув подолати радикальне протистояння суб'єкта і об'єкта (як це мало місце в у випадку наукового підходу), наполягаючи, що об'єктом діяльності та дослідження особи завжди виступає вона сама.

Окрім цього, здатність до трансценденції постає як суттєва відмінна риса людини на тлі інших видів суцього. Інтерсуб'єктивна діяльність людини є результатом трансценденції, а тому в Г. Марселя про відповідальність ідеться в контексті звертання до абсолютних, трансцендентних смислів, які тільки й уможливають дотримання обітниці в умовах тлінного та мінливого матеріального існування.

В рамках релігійної філософії, діяльність людини тлумачилась радикально пов'язаною із телеологією. Саме питання про смисл діяльності людини неодмінно приводить її до віри в Бога, якому й присвячується діяльність. Віра у трансцендентний смисл людської діяльності, віра в причетність людини до творення світу, на думку Тейяра де Шардена, постає фундаментальним підґрунтям діяльності, відсутність же такого підґрунтя зменшує людську «здатність діяти» [11, с. 24].

Уявлення про живу особисту участь людини в навколишніх щодо неї подіях було введено в якості одного із центральних моментів ще в рамках персоналізму в першій половині ХХ століття. На протигагу об'єктивізму наукового підходу засновник персоналізму Е. Муньє підносив особистісно-діяльне («вовлеченное») пізнання, тобто відповідально-осмислену присутність і діяльність людини в світі. Активність людини диктується усвідомленням власної відповідальності в ситуації співіснування із «іншим» і передбачає «рішення» на протигагу «втечі» в безособистісні способи буття (on) [12, с. 56].

В ситуації, коли особистісне ствердження людини через дію неможливе або спотворене, відбувається спотворення людської діяльності загалом, елімінація особистісної складової, та ствердження абстрактних, безособистісних, «групових» цінностей. Подібне самозабуття обертається,

зрештою, проти самої людини, оскільки поступово бездумство, наслідування авторитетів та виконання команд стає нормою.

Загалом, неувага до людської екзистенції стає прикметною рисою наукового підходу. В світі, витвореному наукою, людина відчувається загубленою і не може відповісти позитивно на питання про смисл свого існування і своєї діяльності, втрачає своє екзистенційне місце. Втрата світоглядних орієнтирів як втрата горизонтів призводить до краху екзистенції і її спотворення – перетворення діяльності в її деградовані симуляції: споживання, панування й насильство.

Саме із владою техніки (технократизмом) пов'язується у християнських мислителів сутнісний зміст феноменів науки й техніки, при цьому зазначають згубний вплив її влади на людську особистість: «...техника в конечном счете не имеет отношения ни к пользе, ни к благополучию, речь идет о власти; о власти в предельно широком смысле слова. Носитель такой власти пытается наложить руку на первичные элементы природы и человеческого бытия» [13, с. 266]. Шляхом до подолання подібної трагічної ситуації в сфері людського існування, на думку Р. Гвардіні, може стати усамітнення як спосіб повернення уваги до себе, повернення власної свободи й відповідальності через відновлення влади над самим собою, над своїми власними діями.

В контексті проблеми володіння французький мислитель Г. Марсель чітко розрізняв функцію володіння та «дію» людини, характерною ознакою якої постає вільна творчість, що є критерієм перебування людини в площині буття. Натомість перебування в площині володіння характеризується функціонуванням, виконанням певної функції, тобто, є видом редукції [14, с. 128-129]. Саме усвідомлення обмеженого, функціонального характеру відносин влади та володіння постає неодмінною передумовою для розширення екзистенційних горизонтів людської діяльності.

Загалом, очевидно, що в рамках релігійної філософії осмислення феномену людської діяльності відбувалось на більш широких методологічних підходах, ніж в сцієнтизмі, представники якого керувалися логіко-математичною та природничонауковою методологією. Представники релігійної філософії не заперечували того очевидного факту, що людська діяльність має потужний зв'язок із емпіричною реальністю, що чуттєвий досвід відіграє важливу роль у становленні людської особистості. Проте, на відміну від сцієнтистського детермінізму, в даному випадку йдеться про вільне творення людиною власної духовної сутності через «діяння» [11, с. 28-29].

Висновки. Методологічне підґрунтя аналізу людської діяльності в рамках сцієнтизму та релігійної філософії зумовило витворення специфічних, дуже відмінних між собою, концептуальних побудов щодо неї. Особливостями сцієнтичного концепту людської діяльності було конституювання в якості

суб'єкта діяльності абстрактного «агента», редукція діяльності до загальних схем поведінки, та вирішення проблеми свободи й відповідальності на рівні психічних реакцій, мотивів і стимулів. Натомість, релігійно-філософське уявлення про діяльність людини ґрунтувалось на ствердженні в якості суб'єкта діяльності саме «особистості», ґрунтованої в своїй практиці в трансцендентних вимірах буття, ствердженні унікальності людської дії в її екзистенції, неодмінними складовими якої постають свобода й відповідальність.

Потребує окремого дослідження виявлена в рамках релігійної філософії діалектика таких феноменів як активність і пасивність, діяльність та бездіяльність, володіння та споглядання, творчість та споживання, що, без сумніву, відіграють важливу роль в справі осмислення людської екзистенції.

Література:

1. Шульц П. Философская антропология. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/shult01/txt02.htm>. – Загол. з екрану.
2. Mele, Alfred R. Action. [Текст] / Encyclopedia of Philosophy, vol. 1.– Second Edition. Donald M. Borchert, Editor in Chief. Thomson Gale, a part of the Thomson Corporation, 2006 – 852 p. – P. 14-21.
3. Sorell T. Scientism. Philosophy and the infatuation with science / T. Sorell. – London and NY, Taylor & Francis e-Library, 2003. – 206 p.
4. Дюркгейм Э. Метод социологии. [Текст] / Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Пер. с фр. и посл. А.Б. Гофмана. – М.: Наука, 1990. – С. 391-532.
5. Витгенштейн Л. Философские исследования. [Текст] / Л. Витгенштейн // Языки как образ мира. – М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra Fantastica, 2003. – С. 220-546.
6. Skinner B.F. Science and human behavior. [Текст] / Skinner, B.F., 2005, The B.F. Skinner Foundation. – 461 p.
7. Юлина Н.С. Проблема человека в философии физикализма. [Текст] / Буржуазная философская антропология XX века / Отв. ред. д.ф.н. Б.Т. Григорьян / Н.С. Юлина. – АН СССР Ин-т философии. – М.: Наука, 1986. – 295 с.
8. Мальцева А.П. Теория рационального действия в англо-американской философии. [Текст] / А.П. Мальцева // Вопросы философии – 2010 – № 12 – С. 144-156.
9. Маритен Ж. Краткий очерк о существовании и существующем. [Текст] / Проблема человека в западной философии: Переводы / Сост. и послесл. П.С. Гуревича; Общ. ред. Ю.Н. Попова / Ж. Маритен. – М.: Прогресс, 1988 – С. 229-260, 532-535.
10. Овсиенко Ф.Г. Философия и теология человека в допонтификатном творчестве Кароля Войтылы (Иоанна Павла II). [Текст] / Ф.Г. Овсиенко // Религиоведение. – 2005. – № 2. – С. 3-16.

11. Тейяр де Шарден П. Божественная середина [Текст] / Тейяр де Шарден П. Феномен человека: Сборник очерков и эссе: Пер. с франц. Садовского Н.А. / Сост. и предисл. В.Ю. Кузнецов. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – С. 7-132.
12. Мунье Э. Что такое персонализм? [Текст] / Э. Мунье. – Пер. с франц., примеч. И.С. Вдовиной. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 1994. – 128 с.
13. Гвардини Р. Конец нового времени. [Текст] / Р. Гвардини // Феномен человека: Антология / Сост. и вступ. ст. П.С. Гуревича. – М.: Высш. шк., 1993 – С. 240-296.
14. Марсель Г. Быть и иметь. [Текст] / Г. Марсель / Пер. с фр. И.Н. Полонской. – Новочеркасск: Агенство САГУНА, 1994 – 161 с.